

Ahlaki Davranışların Oluşumu ve Değişebilirliği

Formation and Changeability of Moral Behaviors

GÜLSÜM AĞÖREN

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi,
İslami İlimler Fakültesi, Lisans Öğrencisi.
Ankara, Türkiye
Social Sciences University of Ankara,
Faculty of Islamic Sciences, Undergraduate.
Ankara, Turkey

Türü: Makale

gulsum.agoren@student.asbu.edu.tr

ORCID 0000-0001-5606-3746

Geliş Tarihi: 1 Kasım 2021 | **Yayın Tarihi:** 21 Aralık 2021

4. Makale

Atf/Citation: Ağören, G. (2021). "Ahlaki Davranışların Oluşumu ve Değişebilirliği". *Genç Atebe Dergisi* 2, 23-26

Özet

İçinde yaşadığımız toplumda ahlaki davranışların temelini doğuştan geldiği ve bu davranışların değişmeyeceği konusunda genel bir yaklaşımın olduğu söylenebilir. Geçmişten günümüze bazı kalıplaşmış cümlelerin varlığı bu yaklaşımı teyit etmektedir. Nitekim "Yedisinde neyse yetmişinde de odur"; "can çıkar, huy çıkmaz"; "arlı arından, huylu huyundan vazgeçmez" gibi cümleler insanların hafızalarına yerleşmiş ve genel kabul görmüş ifadelerdir. Bu çalışma, insanın ahlaki davranışlarının sebepleri ve değişebilirliği konusunu ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mizaç, Ahlak, Huy, Meleke, Akıl.

Abstract

It can be said that the basis of moral behavior in the society in which we live is innate, and there is a general approach that these behaviors will not change. The presence of some stereotyped sentences from the past to the present confirms this approach. As a matter of fact, sentences such as "He is in seven or seventy"; "he comes out, he does not come out"; "he does not give up his decency, his good-natured disposition" are settled in people's memories and are generally accepted expressions. This work deals with the topic of the causes and mutability of moral behavior of man. This study deals with the causes and changeability of human moral behavior.

Keywords: Temperament, Morality, Habit, Habitual Behavior, Mind.

Giriş

“Ahlak” kelimesi, Arapça kökenli “seciye”, “tabiat” ve “huy” anlamlarına gelen “hulk” kelimesinin çoğuludur (Çağrı, 1 Kasım 2021). İslam filozoflarınca ahlakın tanımı “fiil ve davranışların insan nefsinden düşünüp taşınmaya gerek kalmaksızın kolayca meydana gelmesini sağlayan meleke” olarak kabul edilir (Türer, 2020, 19). Bir davranışın ahlak kaynaklı olmasının göstergesi, bu davranışın düşünüp-taşınma ve zorlama olmaksızın kabul edilmiş düşünceye dayanarak meydana gelmesidir. Bu tanıma göre, insanın yapıp yapmama konusunda tereddüt göstererek ortaya koyduğu davranışlar onun iyi ya da kötü ahlaka sahip olduğunu göstermez. Aksine kişinin bu konuda yeterli bir donanıma sahip olmadığını gösterir. Tam tersi durumda ise, kişinin eylemlerini tereddüt etmeden doğal bir şekilde gerçekleştirmesi, onun bu konuda ahlaki yetkinliğe ulaştığına işaret eder. Tanımda belirtilen “düşünüp taşınmaya gerek kalmaksızın” ifadesi de esasında bu ayrımı belirtmek için kullanılır.

Mizaç ve Ahlak

Kişi, ahlaki davranışlarını tekrar ederek alışkanlık hâline getirir ve bunun sonucunda ahlaki meleke kazanır. Bu durum, bisiklete binmeyi öğrenme sürecine benzetilebilir. Kişi bisiklete binmeye ilk başladığında zorlanır; ama üzerinde çalışmaya devam ettikçe bu durum kolaylaşır, doğal bir eylem hâline gelir. Alışkanlık edinme süreci zorlu bir aşama olarak kabul edilebilir; ancak Müslüman ahlakçılar, bu sürecin sonucunda iyi eylemlere kaynaklık edecek alışkanlıkların kazanılabileceğini ifade ederler (Demirkol, 2018).

Alışkanlık edinme süreçleri kişilere göre farklılık arz eder. Kimi insanlar için bu süreç kolaydır. Kimi insanlar için zordur. Bu hususta birçok faktör etkilidir. İnsanların doğuştan genetik olarak sahip oldukları bir takım yatkınlıklar ve potansiyellerle doğduğu kabul edilir ve bunlar “mizaç” olarak adlandırılır.

Mizaç, Arapça kökenli bir sözcüktür. Sözlükte mizaç; “huy, yaratılış, tabiat, karakter, insan vücudunun fizyolojik yapısı, sağlık” olarak tanımlanır (Türk Dil Kurumu, 28 Kasım 2021). Etimolojik olarak ise mizaç, “karışım”, “kompozisyon”, “insan bünyesini oluşturan dört ögenin karışımı”ni ve “karakter tipleri”ni ifade eden bir terimdir (Etimolojiksozluk, 1 Kasım 2021).

Yukarıda ahlak, nefsin düşünüp taşınmadan kendi fillerini ortaya koyması olarak tanımlanmıştır. Bu durum iki tür ahlaki yaklaşım açısından ele alınabilir: Birincisi: Mizaçtan kaynaklanan tabii ahlak (vehbî). En ufak bir olay karşısında çabuk sinirlenme ya da yaşanan büyük travma karşısında sakin kalabilme durumları tabii ahlak olarak nitelendirilebilir. İkincisi: Alışkanlık ve eğitimle kazanılan ahlak (kesbî). Bu huylar ilk etapta düşünüp taşınma ile meydana gelir, daha sonra pekiştirilerek huy hâline gelir.

İnsanlar doğuştan gelen belli bazı ahlaki davranışlara sahip yaratılmıştır. Bu durumu ispatlamak için bebekleri incelemek konuya ışık tutacaktır. Yale üniversitesi Çocuk Bilişsel Kavrama Merkezi’nde yapılan bir araştırma, 3-6 aylık bebeklerin yardımsever olan ve olmayan insanlar arasındaki farkı anlayabildiğini göstermektedir. Araştırmada; 3-6 aylık bebeklerin farklı davranışlarda bulunan kuklalardan birini seçmeleri istenir. Simülasyonda; kukla içi oyuncak dolu olan kutuyu açmaya, kötü olan kukla ise ona engel olmaya çalışır. Yardımsever kukla ise kutuyu açması için ona yardım eder.

Simülasyon bittikten sonra bebeğe seçmesi için iki kukla da uzatılır. Bebekler yardımsever kuklaya doğru uzanır. Bu olay daha küçük, henüz yeterince uzanabilme yetisine sahip olmayan bebeklere uygulandığında da bebeğin yardımsever kuklaya daha uzun süre baktığı gözlemlenir (Batuhan, 25 Ağustos 2013). Böylece araştırmayı yürüten Dr. Kare Wynn, ahlaki ilkelerin doğuştan geldiğini ispatlar.

Fıtrat kavramı ise, “doğuştan gelen”, “her insanda bulunan”, “bozulmamış, başka şeylerle karışmamış” bir yapıyı ifade eder. Mizaç ise doğuştan gelen kişilik özellikleridir. Fıtrat tüm insanlığa ait iken, mizaç kişiye özeldir (Bilgin, 2019). Örneğin; insanların düşünmesi fıtratla, aynı durumdan farklı şekillerde etkilenmeleri ise mizaçla ilgilidir. Bir olaydan kimi çok korkar, kimi hiç korkmaz. Burada mizacın oluşumundaki temel faktörlerin ne olduğu sorusu akla gelmektedir.

Galen teorisine göre; her insanın bedeninde “ahlât-ı erbaa” adı verilen dört sıvı bulunmaktadır. Bu sıvılar; kan, sarı safra, siyah safra ve balgamdır. Bedende bulunan sıvıların karışım oranlarındaki baskın unsura göre mizaç türleri oluşur. Oluşan bu türler dört tip temel mizaca indirgenebilir. Bunlar; soğukkanlı, sıcakkanlı, asabi ve melankolik mizaçlardır. Galen, insanların mizaçları arasındaki farklılığın sebebinin sıvıların karışım oranlarında olduğunu savunur. Galen’e göre, mizaç nefsin yetilerini, bu yetiler de insanın huylarını/ahlakını belirler. İbn Sînâ da mizacın oluşumu hakkında Galenci teoriyi benimser (Tiryaki, 2016).

Kişinin mizacı ne olursa olsun davranışlarının ahlaki hâle dönüşmesi (meleke) mutlaka irade ve aklın donanımıyla olur. Platon bunu meşhur arabacı örneğiyle açıklar: Biri siyah biri beyaz iki at tarafından çekilmekte olan bir at arabası hayal edilebilir. Siyah at huysuz ve başına buyruk, beyaz at ise uysal ve uyumludur. Arabacı dirayetli davranırsa, siyah atın dizginini sağlam tutar ve beyaz atın da yardımıyla yolun sonuna ulaşır. Fakat siyah atı dizginleyip zapt edemezse siyah at beyaz atı kendine tabi kılar ve sonunda arabayı da arabacıyı da devirip yolda bırakır. Burada siyah atla temsil edilen arzulardır. Beyaz at ise irade ve atılganlığı temsil eder. Arabacı ise akıldır. Arzu ve öfkeler akıl aracılığı ile dizginlenip mutedil noktada tutulabilir. Bu şekilde insan doğru bir şekilde yoluna devam edebilir (Türer, 2020, 146).

Sonuç

Sonuç olarak Kur’an-ı Kerim’de Şems Sûresi’nde geçen, “Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırılmasına ermiştir” (Kur’ân-ı Kerîm Meâli, 2016, eş-Şems, 91/7-9). ayetinden insanın ahlaki davranışlarını değiştirebileceği söylenebilir.

Kaynakça

- Çağrı, M. “Ahlâk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 1 Kasım 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlak>
- Türer, C. (ed.). *Felsefe Tarihi*. Ankara: Bilay Yayınları, 2020.
- Türk Dil Kurumu*. Erişim 28 Kasım 2021. <https://sozluk.gov.tr/>

- Etimolojik Sözlük*. Erişim 23.11.2021 *Etimolojiturkce*. Erişim 23 Kasım 2021. <https://www.etimolojiturkce.com>
- Batuhan. "Ahlaki İlkeler Doğuştan mı Geliyor?". *YouTube*. Yayın Tarihi 25 Ağustos 2013. <https://youtu.be/Z4eGJq0rjw0>
- Bilgin, Önder. "İbn-i Sina'nın Mizaç Teorisi Sadece Fizyolojik Bir Sorun mudur?". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 12/65 (Ağustos 2019), 580-599.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Prof. Dr. Mehmet Emin Özafşar. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı, 2016.
- Tiryaki, M. Z (ed.) - Bilgin, K. (ed.). *İslam Düşüncesinde Mizaç Teorileri*. İstanbul: Nobel Yayınları, 2016.
- Demirkol, M. (ed.). *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi*. Ankara: Bilbay Yayınları, 2018.